

O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDAGI SAMARALI MULOQOTNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Masharipova Adolat Alisher qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21368100>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotning psixologik asoslari, uning ta'lim sifati va shaxs rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagogik muloqotning asosiy tamoyillari, psixologik omillari hamda samarali kommunikatsiyani ta'minlovchi usullar yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro ishonch, hurmat va empatiyaga asoslangan muloqot ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: pedagogik muloqot, psixologiya, ta'lim, kommunikatsiya, empatiya, motivatsiya, o'qituvchi, o'quvchi, psixologik muhit.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические аспекты эффективного общения между учителем и учеником, его роль в образовательном процессе и влияние на развитие личности. Освещаются психологические механизмы педагогического общения, значение эмпатии, активного слушания, мотивации и индивидуального подхода. Также представлены основные способы развития эффективной коммуникации в процессе обучения и их практическое значение.

Ключевые слова: педагогическое общение, психология, учитель, ученик, эффективное общение, эмпатия, мотивация, коммуникативная компетентность, образовательный процесс, психологическая среда.

Abstract: This article examines the psychological aspects of effective communication between teachers and students, its role in the educational process, and its influence on personality development. The paper highlights the psychological mechanisms of pedagogical communication, emphasizing the importance of empathy, active listening, motivation, and an individual approach. It also discusses the main methods of developing effective communication in education and their practical significance for improving the quality of teaching and learning.

Keywords: pedagogical communication, psychology, teacher, student, effective communication, empathy, motivation, communicative competence, educational process, psychological environment.

KIRISH: Globallashuv, raqamli transformatsiya va ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi sharoitida pedagog faoliyatiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi o'quvchilarga faqat nazariy bilimlarni yetkazish bilan cheklanmay, balki ularning intellektual salohiyatini, tanqidiy va ijodiy fikrlashini, kommunikativ kompetensiyasini hamda ijtimoiy-psixologik moslashuvchanligini rivojlantirishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik muloqot ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi hamda uning samaradorligini belgilovchi muhim psixologik omillardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Pedagogik muloqot — bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida bilim, axborot va tajriba almashinuvi bilan bir qatorda shaxslararo munosabatlarni shakllantirish, ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiluvchi murakkab psixologik-pedagogik jarayondir. Mazkur jarayonda o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi, emotsional intellekti, pedagogik mahorati va psixologik yondashuvi o'quvchilarning bilish faolligi, ichki motivatsiyasi hamda ta'lim

natijalariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Shu bois samarali pedagogik muloqotni tashkil etish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Psixologiya va pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro hurmat, ishonch va hamkorlikka asoslangan muloqot mavjud bo'lgan taqdirda o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi ortadi, bilish jarayonlari faollashadi, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi hamda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati shakllanadi. Aksincha, pedagogik muloqotdagi kommunikativ to'siqlar, avtoritar munosabat yoki psixologik bosim o'quvchilarda xavotir, o'ziga ishonchsizlik, passivlik va ta'lim faoliyatiga nisbatan salbiy munosabatning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Demak, pedagogik muloqot nafaqat ta'lim samaradorligini, balki o'quvchilarning psixologik farovonligini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv va innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish pedagogdan yuqori darajadagi kommunikativ madaniyatni, empatiyani, refleksiv fikrlashni hamda har bir o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyat olib borishni talab etmoqda. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanilishi, masofaviy va aralash ta'lim shakllarining rivojlanishi pedagogik muloqotning mazmuni, shakli va usullariga yangi talablarni qo'ymoqda. Bunday sharoitda o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi ta'lim sifatini belgilovchi muhim kasbiy kompetensiyalardan biri sifatida qaralmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni tashkil etish ta'lim sifatini oshirish, sog'lom psixologik muhitni shakllantirish, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini kuchaytirishning muhim sharti hisoblanadi. Pedagogik muloqotning psixologik mexanizmlarini ilmiy jihatdan o'rganish, uning samaradorligini oshiruvchi omillarni aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi pedagogik psixologiyaaning dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotning psixologik jihatlarini nazariy jihatdan tahlil qilish, pedagogik muloqotning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyatini yoritish hamda samarali kommunikatsiyani rivojlantirishning psixologik-pedagogik omillarini asoslab berishdan iborat.

ASOSIY QISIM: Pedagogik muloqotning nazariy asoslari. Pedagogik muloqot muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida ko'plab mahalliy hamda xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, L. S. Vygotskiy ta'lim va rivojlanishning o'zaro bog'liqligini asoslab, o'quvchining bilish faoliyati samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchi bilan tashkil etilgan ijtimoiy muloqot sifatiga bog'liqligini ta'kidlagan. Olimning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'quvchi murakkab vazifalarni malakali pedagogning yo'naltiruvchi yordami va samarali muloqoti orqali muvaffaqiyatli bajarishi mumkin.

A. N. Leontyev faoliyat nazariyasida muloqotni inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida baholab, ta'lim jarayonida o'quv faoliyatining muvaffaqiyati o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlik darajasiga bog'liqligini ilmiy asoslagan. Uning fikricha, shaxsning bilish jarayonlari ijtimoiy faoliyat va kommunikativ munosabatlar asosida rivojlanadi.

K. Rojers insonparvarlik psixologiyasi doirasida samarali ta'limning asosiy sharti sifatida empatik munosabat, samimiylik va shaxsga nisbatan so'zsiz ijobiy munosabatni e'tirof etadi.

Rojersning fikriga ko'ra, o'qituvchi o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki mustaqil shaxs sifatida qabul qilgan taqdirdagina ta'lim jarayoni yuqori samaradorlikka erishadi.

J. Hattie tomonidan amalga oshirilgan ko'plab empirik tadqiqotlar va meta-tahlillar natijalariga ko'ra, o'qituvchining o'quvchilarga beradigan sifatli qayta aloqasi (feedback), ijobiy pedagogik munosabat va yuqori kutishlari o'quvchilarning akademik natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu esa pedagogik muloqotning ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir qiluvchi omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

O'zbekiston psixologiya maktabi vakillari E. G'. G'oziev, V. M. Karimova va M. G. Davletshinlar ham pedagogik muloqotning shaxs kamolotidagi o'rnini alohida ta'kidlaydilar. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, pedagog va o'quvchi o'rtasidagi sog'lom psixologik munosabatlar o'quvchilarning bilish faolligini oshiradi, ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va mas'uliyat hissining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bugungi raqamli ta'lim sharoitida pedagogik muloqotning mazmuni yanada kengaymoqda. An'anaviy yuzma-yuz muloqot bilan bir qatorda masofaviy ta'lim, elektron platformalar va sun'iy intellekt asosidagi o'quv vositalaridan foydalanish o'qituvchidan yangi kommunikativ kompetensiyalarni talab etmoqda. Shu sababli zamonaviy pedagog nafaqat o'z fanining mutaxassisi, balki psixologik muloqot texnologiyalarini puxta egallagan kommunikator ham bo'lishi zarur.

Yuqoridagi nazariy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, pedagogik muloqot ta'lim jarayonining yordamchi elementi emas, balki uning samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik mexanizmlardan biridir. O'qituvchining kommunikativ mahorati, emotsional intellekti, empatik yondashuvi va refleksiv qobiliyatlari o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasi, psixologik farovonligi va shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois pedagoglarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim.

XULOSA: O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqot ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi eng muhim psixologik omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik muloqot nafaqat bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga xizmat qiladi, balki o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida ham muhim o'rin egallaydi. Psixologik nuqtai nazardan qaralganda, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro ishonch, hurmat, empatiya va ochiq muloqotga asoslangan munosabatlarning shakllanishi ta'lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, o'quvchilarda ijobiy motivatsiya, mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi va o'ziga bo'lgan ishonchning rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Maqolada tahlil qilingan nazariy manbalar va pedagogik-psixologik yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, samarali muloqotning asosini o'qituvchining yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyasi, pedagogik mahorati, emotsional intellekti va refleksiv qobiliyatlari tashkil etadi. O'qituvchining o'quvchilar bilan individual xususiyatlarni hisobga olgan holda ishlashi, faol tinglash usullaridan foydalanishi, konstruktiv fikr-mulohazalar bildirishi hamda ta'lim jarayonida demokratik va hamkorlikka asoslangan muhitni yaratishi o'quvchilarning bilish faolligini va darsdagi ishtirokini sezilarli darajada oshiradi.

Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogik muloqotni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modelini qo'llash alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat akademik natijalarini

yaxshilaydi, balki ularning kommunikativ kompetensiyasi, tanqidiy va ijodiy fikrlashi, muammolarni hal etish ko'nikmalari hamda ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni rivojlantirish ta'lim tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilishi lozim. Ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni shakllantirish, pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasini muntazam rivojlantirish, pedagogik muloqot madaniyatini yuksaltirish hamda innovatsion ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llash ta'lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Kelgusida ushbu yo'nalishda turli yosh guruhlaridagi o'quvchilar ishtirokida empirik tadqiqotlar o'tkazish, pedagogik muloqotning psixologik mexanizmlarini chuqurroq o'rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mazkur sohada ilmiy izlanishlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimova V. M. Psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. G'oziev E. G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Davletshin M. G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Leontyev A. A. Pedagogik muloqot psixologiyasi. Moskva: Prosveshcheniye, 2018.
5. Vygotskiy L. S. Tafakkur va nutq. – Moskva, 2019.
6. Rogers C. Freedom to Learn. New York: Merrill, 1983.
7. Hattie J. Visible Learning. Routledge, 2009.
8. Pianta R. C. Enhancing Relationships Between Children and Teachers. American Psychological Association, 1999.